

Історія Каїна і Авеля в біблійній герменевтиці тлумачиться насамперед як передбачення хресної жертви Спасителя. Це – канонічне прочитання, наріжним каменем якого є слова апостола Павла, а теоретичним підґрунтям – концепція прообразності та алегорична метода тлумачення Святого Письма. Усупереч цим герменевтичним засадам йде Григорій Сковорода, який відкидає префігураційну модель та утверджує універсальну духовну тотожність Божих образів. Протиставлення Авеля і Каїна як праведника і грішника у творах Сковороди набуває самобутнього наповнення: рід Божий – племя едомське, дух Письма – плоть Письма, боговидіння – віддалення від богопізнання.

1. *Аверинцев С.* Поэтика ранневизантийской литературы. – М.: CODA, 1997. – 352 с. 2. *Бидерманн Г.* Энциклопедия символов. – М.: Республика, 1996. – 336 с. 3. *Грушевський М.* Історія української літератури. – Т. VI. – К.: Обереги, 1995. – 712 с. 4. *Корнилович К.В.* Окно в минувшее. – Л.: Искусство, 1968. – 148 с. 5. *Ориген.* О началах. – Санкт-Петербург: Амфора, 2000. – 384 с. 6. *Сковорода Г.* Повне збір. тв.: У 2 т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1973. – 532 с. 7. *Сковорода Г.* Повне збір. тв.: У 2 т. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1973. – 576 с. 8. *Ушкалов Л.* Світ українського барокко. Філологічні етюди. – Харків: Око, 1994. – 112 с.

М.М. Ткаченко, студ.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕДИПОВА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ СКОВОРОДИ

У статті розповідається про механізм створення Сковородою «міфу в міфові» на прикладі трактату філософа «Кольцо».

Ключові слова: *едипів міф, Сковорода, міф у міфі, Сфінкс, Свята Трійця, філософія самопізнання.*

В статье рассказывается о механизме создания Сковородой «мифа в мифе» на примере трактата философа «Кольцо».

Ключевые слова: *эдипов миф, Сковорода, миф в мифе, Сфинкс, Святая Троица, философия самопознания.*

This article is about the way of Scovoroda's «myth in myth» creation. It covers the main points which helped him to make his interpretation: ancient heritage, baroque tradition, his own philosophy system.

Key words: *Oedipus myth, Skovoroda, «myth in myth», sphinx, Holy Trinity, philosophy of self-knowledge.*

Після нетривалого забуття романтиками постаті і творчого доробку Сковороди, його спадщина знову стає актуальною. Велика кількість дослідників приділяла увагу аналізу та вивченню творчості українського філософа. Темою нашої статті є едипова історія у творчості мислителя. За мету ми поставили дослідити появу і рецепцію едипового міфу на Україні, прослідкувати тяглість барокових традицій, власних переконань письменника у його трактаті «Кільце», зрозуміти специфіку і механізм створення та спрацювання «міфу в міфі» Сковороди.

Аристотель вважав Едипову історію вершиною трагічності, пізніші теоретики драми підтримували цю його тезу. У поетиках Довгалецького, Прокоповича ми читаємо відомості про цей текст на базі «Едипа», «Фінікіянок» Сенеки. Проте міф був відомий на теренах Київської Русі завдяки хронікам Йоана Малали, який викладав історію Едипа за Еврипідом. Далі йшли численні переспіви і переробки сюжету: сказання про Андрія Критського, апостола Юду, папу Григорія. Текст набув визнання завдяки наголосу на ідеї заступництва міста за античних часів (В.Пропп), а у християнській середньовічній літературі - через реалізацію можливості покути власного гріха (М. Драгоманов: «всякий гріх може бути викуплений покаєнням і прощенням з боку священика» [1, 59]). Едипова історія приваблювала барокових митців своєю емблематичністю: відомо, що Сковорода широко користувався у своїй творчості збірником Андреа Альчіаті «*Emblematum liber*» (1531), у якій існує емблема Сфінксу, яку митець доби Відродження вже трактує як «Пізнай самого себе». Хоча «Естетика» Гегеля хронологічно пізніша за праці Сковороди, але німецький філософ також розглядає розгадку символу як таку, що полягає у суцюзі в собі і для себе значенні, подібно до того, як знаменитий грецький напис звертається до людини із порадою: пізнай себе. Відомо, що діячі українського бароко користувалися двома підходами до сприйняття античності: евгемеровим методом (розуміння богів та героїв античності як легендарних обожнених людей) та читуванням міфології (не лише античної, але й нашої, слов'янської) як праоснови старозаповітних текстів, задля ілюстрації власних тез і ампліфікації [5, 187].

Незважаючи на традицію використовувати античний міф лише як риторичне тло, Сковорода спирається на логічну структуру міфу про Едипа. Філософ кардинально перебудовує образно-сюжетний лад: абстрагується від батьковбивства, інцесту (чим позбавляє свою едипову історію трагічності), вводить заміну – замість Едипа діє його син, жодної справжньої битви із Сфінксом не було, Сфінкс – лише назва книжки, яку батько передає сину перед тим, як померти (філософ відходить від історичної міфології).

Головною думкою у тексті Сковороди «Кільце» є теза, що пізнання людиною світу можливо виключно через самопізнання. У античному міфіві про Едипа ми можемо виділити дві битви: битва Едипа із Сфінксом, подальша перемога майбутнього царя (яка на ділі виявиться поразкою і «додатковим часом»), битва Едипа із самим собою, у якій, виключно після самоосліплення і внутрішнього прозріння, Едип перемагає, адже він отримує всі знання про самого себе. У трактаті ж українського філософа ми спостерігаємо контамінацію битв: дійсна батькова битва замінюється синоюю впевненістю у «натуральній історії», ставленням до книги під назвою «Сфінкс» виключно як до книги, запереченням можливості існування такої істоти, а саме осліплення батька – усвідомленням сина, що без самопізнання він загине: «А чуть ли я уже не попался звірю тому; мучит меня что-то, но не понимаю, а пособить нельзя. Одно только чудо, что мучусь тѣм, чего не вижу, и от того, кого не знаю... (...) Яд совѣтов твоихъ есть то сѣмя смерти сердечной, а твоя снасть то лютейшій звѣрь; она нерозумнихъ встрѣяетъ лицомъ дѣвичимъ, но когти ея – когти львовы, убивающіе душу, и убивства ея каждый вѣкъ и каждая страна исполнена»; «Началъ прозябать изъ ложной исторіи новыи дух и всеполезный дух. Добрыи сынъ при восходящейъ внутрьъ себе предводительствующей зарѣ, помалу-малу узнавъ себе, со временъ здѣлался наслѣдникомъ высокаго отеческаго мира, възгнѣздившись на храмъ негнѣнной истины какъ почитатель родителей». [3, 191-200] Сковорода вибудовує пралель - знання-сила – знання-самопізнання. Так, послуговуючись знанням-силою, Едипів син зазнає поразки, а потім усвідомлює, що знання-самопізнання – єдино можливий варіант для спасіння.

Так, перехід людини тілесної через страждання за вчиненні гріхи у людину духовну є не чим іншим, як «*Nosce te ipsum*» на християнський лад.

Сковорода неодноразово називав себе «любителем священної Біблії», яку сприймав як символ символічного світу. Власне «у певному сенсі, - наголошував Шевельов, - всі писання Сковороди – це коментарі до текстів Святого Письма та отців церкви» [6, 123], крім того, ще раніше Чижевський писав, що усі тексти філософа є «коментарем та інтерпретацією Святого Письма» [6, 123].

У своїй творчості Сковорода неодноразово протиставляв Біблію Сфінксу: «Біблія есть то же, что сфинкс. Она портит и мучи не познавшего самого себя слѣпца в собственном домѣ своем».[7,358] У одному із своїх листів філософ конкретизує своє ставлення до даного символу: «Имя его значитъ свѣязь, или узол. Гаданіе сего урода утаювало ту ж силу: «Узнай себе». Не развѣзять сего узла – біла смерть мучительная, убійство душѣ, лишеніе мира. Для сего египтяне онаго урода статуи поставляли по улицамъ, дабы, как

многочисленні зеркала, вездѣ в очи попадаючи, сей самонужнѣйшее знаніє утаеваючій узол на пам'ять приводили» [3, 198]. Зливаючи у книзі «Сфінкс» головну ідею єгипетського сфінкса – самопізнання, і «безпочаткову істину» Біблії, Сковорода приводить свого героя до пізнання вищого ідеального світу через саморозпізнавання, самопізнання у нашому реальному світі.

Так, тлінний світ для філософа не є істинним буттям, а лише відбитком, тінню, символом невидимого, але справжнього, до якого має прийти кожна людина. Сковорода не притримувався думки, що поетичне відтворення нашого ілюзорного життя може відбити вищі істинні ідеї, тому він постійно інтерпретує наш символічний світ - лише так, на думку філософа, можливе пізнання «невидимої натури», мистецтво мусить слугувати самопізнанню людини.

Сюжет міфу для Сковороди слугує лише еманациєю «безпочаткової істини», яку можна «вийняти» із алегоричного прочитання текстів. Філософ не вибудовує жодних абстрактно-логічних побудов, ідея для нього тотожна образу, тому ми можемо говорити про «духовне тіло» (яке митець бере із давньої християнської традиції). Зрозуміло, що «вийнята» із тексту про Едипа «безпочаткова істина» мусить отримати конкретно-чуттєву форму «духовного тіла» у трактаті Сковороди. Тому філософ, що вбачав «невидиму натуру» «в деревѣ істинним деревом, в травѣ травною, в музыкѣ музыкою, в домѣ домом» може вважатися творцем «міфу в міфі» [3, 245]. Так, протиставлення характеристик «видимої» та «невидимої» натур спричиняють трансформацію класичного трагедійного сюжету у філософську параболу про самопізнання [2, 154].

У своїй філософії митець створює вчення про два світи: божественний та матеріальний, що у його переосмисленні Едипового міфу перетворюються на макрокосмос – «невидиму натуру всесвіту» та мікркосмос – боговтілення в людині, до яких долучається третя складова – «символічний світ ідей та образів», що постає містком між ними. Відомі виразні симпатії Сковороди до неоплатонічної діалектики, а також генетична залежність тринітарної доктрини від неоплатонічної тріади: Єдине - Розум – Душа, з чого можна зробити висновок, що ця тріада набула в нашого філософа такого вигляду: Бог-Отець – «невидима натура всесвіту» - макрокосмос, Бог-Син – боговтілення в людині – мікркосмос, Бог-Дух – «символічний світ», тобто Біблія. Так, цей міф можна назвати і міфом про святу Трійцю, окрім того, що, вибудовуючи паралелі Едип-батько – «невидима натура всесвіту», Едипів син – боговтілення в людині, Сфінкс – Біблія «символічний світ», Сковорода справді створює «міф у міфі».

«Алегорична інтерпретація Сковородою Едипової історії, - пише Л. Ушкалов, - демонструє прагнення мислителя до глобального культурно-

го синтезу на основі ідеї про «безпочатковість істини». Власне тому, що «вѣчная сія премудрость Божі яво всѣх вѣках и народах неумолкно продолжает рѣчь свою...» [4, 131], єгипетський Сфінкс, античний Едип, християнська тринітарність можуть проникати один в одного як варіації на тему «трьох світів» та самопізнання.

Так, «філософічний стиль Сковороди — це своєрідний поворот філософічного думання від форми мислення в поняттях до якоїсь первісної форми мислення — до мислення в образах та через образи» [6, 220].

Отже, проаналізувавши сприйняття бароковою традицією античної спадщини, специфіку власного філософічного мислення Сковороди, ми усвідомили, що, створивши ряд паралелей, взявши фабулу із античного тексту і трансформували її у параболу, використовуючи емблематичні збірники та символічне сприйняття та кодування світу, письменнику вдалося утворити кардинально іншу історію Едипа, що дає підстави говорити про «міф у міфі».

1. *Драгоманов М.* Слов'янські переробки Едіпової історії // Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. – Львів, 1907. – Т. 4. 2. *Іваньо І.В.* Філософія і стиль мислення Г.Сковороди. – К.: Наук. думка, 1983. – 270 с. 3. *Сковорода Г.С.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. – К.: Наукова думка, 1983. 4. *Ушкалов Л.В.* Едіпова історія в опрацюванні Г.Сковороди // Сковорода Григорій Савич: Дослідження, розвідки, матеріали: Зб. наук. ст. – К., 1992. 5. *Ушкалов Л.* З історії української літератури XVII–XVIII століть. – Харків: Акта, 1999. – 216 с. 6. *Чижевський Д.* Філософія Г.С.Сковороди. – Варшава, 1934. – 224 с. (Праці Українського наукового інституту. – Т. XXIV). 7. *Шевчук Т.* На перехресті епох: антична література у творчості Григорія Сковороди. – Ізмаїл, 2010.

*О.П. Ткачук, докторант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ЮЗЕФ ІГНАЦІЙ КРАШЕВСЬКИЙ ТА ДЖОЗЕФ КОНРАД: ІМАГОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена проблемі дослідження імагологічної парадигми «свій-чужий» в повісті Ю.І. Крашевського «Уляна» та новелі Дж. Конрада «Емі Фостер».

Ключові слова: народний, соціальний, польський, національний, романтизм, екзистенціалізм.